

Porodica i seljačka omladina

Ruža First

U proučavanju društvenog položaja i problema seljačke omladine treba, nesumnjivo poći od njezina položaja u porodici; jer porodica još uvijek u većini naših seoskih sredina predstavlja opći i osnovni okvir za zadovoljavanje osnovnih životnih potreba mladih, za njihovu profesionalnu socijalizaciju, društvene aktivnosti i dr.¹ Međutim, treba odmah reći da rezultati, dobiveni analizom položaja mladih poljoprivrednika u porodici, nemaju samo značaj za predočavanje problema omladine, nego i za otkrivanje osnovnih tendencija u procesu transformacije suvremene seoske porodice uopće.

Iako se transformacija seoske porodice ne može, naravno, svesti samo na promjene u odnosima generacija,² ipak nam, u pomanjkanju bilo kakvih kvalitativnih podataka o transformaciji unutrašnjih odnosa u seoskoj porodici, i parcijalne analize mogu pružiti korisne informacije o tome u kojem pravcu i u kojim područjima su se promjene odvijale brže i potpunije, a u kojima su se još uvijek zadržale tradicionalne strukture.³

PRIJELAZ OD PORODICE »INSTITUCIJE« NA PORODICU »PARTNERSTVA«

Dosadašnja istraživanja koja su imala za predmet analizu porodičnih promjena — nezavisno od toga da li u gradskoj ili u seoskoj sredini — u pravilu su polazila od osnovnih karakteristika tradicionalnog tipa porodice i njene transformacije u suvremenije porodične oblike. Pri tome se kao idealni mo-

¹ Usljed toga je značaj porodice kod proučavanja društvenog položaja seljačke omladine daleko veći nego kod omladine ostalih socijalnih kategorija, kod kojih u neku ruku postoji »podijeljenost« osnovnih životnih i društvenih područja (porodica, škola, radno mjesto, grupa vršnjaka, rekreacioni centri i dr.).

² S druge strane, ni sam odnos generacija ne svodi se samo na odnos roditelja i djece u okviru seoske porodice, nego se o njemu može govoriti i na nivou samoga sela (odnos mladih i starijih stanovnika uopće, njihov utjecaj na zbivanja u selu i sl.).

³ Ovdje želimo istaći da u nas, na žalost, nema kontinuiteta između vrlo bogate empirijske građe o seljačkoj porodici i njenoj unutarnjoj organizaciji života i naše suvremene istraživačke prakse. Danas je pažnja naših istraživača pretežno orijentirana na izučavanje problema gradske porodice, tako da seoska porodica ostaje pomalo po strani naučnog interesa. (U novije vrijeme su se, dođuše, pojavila dva rada koja se potpunije bave problemima seoske porodice — rad Vere St. Erlich i Darinke Kostić, a u toku su i neka empirijska istraživanja.) Ako se ipak, tek periferno, dotiče problem strukturnih promjena u suvremenoj seoskoj porodici, obično se, na temelju podataka opće statistike, govori o transformaciji pojavnih oblika porodice, nastaloj pod utjecajem općih strukturnih promjena, dok se, kad su u pitanju unutarnji odnosi, sporadično ukazuje na zadržavanje patrijarhalnih struktura.

del tradicionalne porodice uzimala poljoprivredna gentilna porodica, a kao idealni model suvremene porodice gradska konjugalna porodica. Drugim riječima, analiza promjena polazila je od porodice kao institucije prema porodici kao partnerstvu (companionship), odnosno kako kažu Burgess i Locke: »od institucije u kojoj je porodično ponašanje kontrolirano običajima, javnim mnjenjem i zakonom, u partnerstvo s takvim porodičnim ponašanjem koje proizlazi iz uzajamnih emocija i slaganja njegovih članova«.⁴

Institucionalni tip porodice bazira se na agrarnoj, pretežno autarhičnoj privredi, gdje je porodica u prvom redu »radna grupa« i predstavlja najznačajniji proizvodni sistem u takvim sredinama. Dominantna uloga ekonomske funkcije porodice kao institucije in ultima linea određuje karakter i ostalih porodičnih funkcija. Taj oblik porodične organizacije karakterizira tradicionalna struktura intraporodičnih odnosa u kojoj je starješina porodice (pater familias) glavni nosilac ekonomskih, društvenih i političkih uloga te, dosljedno tome, i glavni nosilac porodičnog autoriteta i isključivi predstavnik porodice u široj društvenoj zajednici. Mjesto, položaj i uloga pojedinih članova u porodici strogo su definirani prvenstveno spolnom, dobnom i generacijskom pripadnošću svakog pojedinog člana. Zbog toga, porodica kao institucija za većinu članova porodične grupe, a prije svega potomke, predstavlja specifični »svijet za sebe« u čijim okvirima oni zadovoljavaju pretežni dio svojih životnih i društvenih potreba. U tom smislu se kao osnovna karakteristika položaja potomaka tradicionalne porodice može označiti izrazita i potpuna subordinacija autoritetu pater familiasa koji ima svoje ishodište u njegovoj ulozi rukovodioca porodičnom ekonomijom. S druge strane, statusna inferiornost potomaka zasniva se, u prvom redu, na njihovoj ekonomskoj nesamostalnosti i svođenju njihovih društvenih aktivnosti u uske porodične okvire.

Kao osnovne promjene porodice u suvremenom društvu najčešće se spominju: smanjivanje ekonomske funkcije porodice i izmjena njene prirode: porodica više nije prvenstveno zajednica organizirana za proizvodnju, nego sve više i zajednica za potrošnju. U vezi s tim mijenja se i ekonomska struktura seljačke porodice u tom smislu što se bazira na profesionalnoj diferencijaciji njenih članova.⁵

Uslijed transformiranja ekonomske funkcije seljačke porodice i smanjenja njezina ekonomskog značaja, dolazi do procesa redukcije porodičnih funkcija: mnoge funkcije koje su se ranije odvijale u okviru tradicionalne porodice, prenose se na društvo i na specijalizirane institucije. Zahvaljujući transferu tradicionalnih porodičnih funkcija na društvo i reduciranju veličine porodice, raste značaj psiho-emocionalnih vrijednosti na nivou interpersonalnih odnosa porodice, pa su interakcije između bračnih drugova, između roditelja i djece i između srodnika bazirane sve više na emocionalnim vezama. Tako se razvoj porodice kreće od institucionalnog k partnerskom tipu, s akcentom na emocijama, slaganju, međusobnoj suradnji i jednakosti. »Partnerski« tip porodice obuhvaća »prestrojavanje« ne samo odnosa između bračnih drugova, gdje je sve veći naglasak na njihovim emocionalnim vezama, nego naročito i između roditelja i djece, čiji se odnos sada bazira na prijateljstvu,

⁴ E. W. Burgess, H. J. Locke, M. M. Thoms, *The Family From Institution to Companionship*, 3 rd edition, American Book Company, New York, 1963, p. 3.

⁵ Detaljnije o tome vidjeti u radu dr Zage Pešić-Golubović: *Teorijsko-hipotetski okvir za istraživanja promena u strukturi porodice*, »Sociologija«, Beograd, 3/1966.

povjerenju i razumijevanju, a ne više na autoritetu jednog ili oba roditelja.⁶

Suvremena porodica partnerskog tipa je demokratska, bazirana na ravnopravnosti svih odraslih članova u procesu donošenja odluka. Položaj članova porodice nije više, barem ne prvenstveno, određen njihovim spolom i dobi, već njihovim ličnim profesionalnim doprinosom. Ekonomska samostalnost članova porodice i njihov izmijenjeni položaj determiniraju nove odnose u porodici i uvjetuju drukčiju distribuciju porodičnog autoriteta, koji evoluiraju od patrijarhalnog k demokratskijem tipu.

Prema tome, kada su u pitanju odnosi generacija, promjena »institucionalnog« tipa porodice u »partnerski« znači da se ranija subordinacija potomaka u svim domenama porodičnog života pretvara u ravnopravnost, barem punoljetnih potomaka, s ostalim odraslim članovima porodice.

Postavlja se pitanje: u kojoj su mjeri te promjene uistinu prisutne u našem suvremenom selu? Rezerva u tom smislu temelji se na spoznaji da unatoč utjecaju globalnih strukturnih promjena na seosku porodicu, u njoj i dalje postoje takvi elementi koji pogoduju »konzerviranju« određenih tradicionalnih vrijednosti. Treba, naime, imati na umu da u seljačkoj porodici i dalje postoji materijalni supstrat patrijarhalnosti: privatno vlasništvo nad osnovnim sredstvom za proizvodnju — nad zemljom. Uz to, kao posljedica još uvijek prisutnog tradicionalnog odgoja, u svijesti seljačke populacije sačuvani su takvi stavovi o mjestu i ulozi pojedinih članova u porodičnoj strukturi koji su u znatnoj mjeri inkompatibilni sa suvremenim partnerskim tipom porodice.

Jedan od ciljeva naše analize bit će da vidimo u kojoj je mjeri u suvremenoj seoskoj porodici, onda kada je u pitanju učešće omladine u donošenju raznih porodičnih odluka tradicionalna struktura porodičnog autoriteta ustupila mjesto egalitarnoj.

ODNOSI GENERACIJA U TRADICIONALNOJ I SUVREMENOJ PORODICI

Drugo područje našeg interesa u ovom napisu bit će tzv. konflikt generacija ili, bolje rečeno, nesporazumi i razmimoilaženja među generacijama u seoskoj porodici — koji se, s obzirom na gore spomenutu transformaciju porodice od »institucije do partnerstva«, javlja kao neka vrsta inverznog »procesa«.

Tradicionalno društvo, sa strogo definiranim ulogama po dobi, nije poznavalo sukob generacija. Nekada su roditelji i djeca pripadali istom seljačkom društvu u kojem je, u tradicionalnoj klimi, »susret« generacija bio ublažen osjećajem neophodnosti da se preživi.⁷ Njihova integriranost u »zajedničko«, isto društvo, postojala je i na socio-kulturnom i na psiho-emocionalnom planu. Slična situacija postoji danas u izrazito tradicionalnim, zatvorenim seoskim sredinama sa »čisto« poljoprivrednom strukturom, gdje je

⁶ Tako je jedno pilot-istraživanje suvremenih porodičnih oblika u jednom poljskom selu pokazalo da su respondenti oba spola kao karakteristike »modernog oblika porodice« naveli upravo izmijenjene odnose između supružnika te između roditelja i djece, dok je »viši životni standard« došao tek na treće mjesto. Pri tome su se dvije trećine muškaraca izjasnile za primat izmjene bračnih odnosa, a više od 4/5 žena za »slobodni odgoj djece«, nježan odnos prema djeci, međusobno povjerenje između roditelja i djece, roditeljsku pomoć djeci u pripremi za njihovu profesiju i sl.« (Danuta Markovska, *Family Patterns in a Polish Village*, »The Polish Sociological Bulletin«, No. 1 (8), 1963, p. 101).

⁷ Hoyois, Giovanni, *Sociologie rurale*, Encyclopédie Universitaire, Editions Universitaires, Paris 1968, p. 153.

još uvijek nepoznata profesionalna diferencijacija. No, u suvremenom selu koje je »otvoreno« utjecajima globalnog društva, mladi su općenito »osvojeni« inovacionim promjenama u tom širem društvu, i to ne samo na agrotehničkom planu nego još više u domeni normativno-vrijednosnog sistema. Istovremeno, njihovi roditelji pretežnim dijelom i dalje ostaju privezani uz svoje »seljačke« ideje, stavove i uzore ponašanja, formirane najmanje prije dvadesetak godina, tj. u doba njihove mladosti, pa su neminovno u raskoraku s današnjim vremenom. No, za mlade su »stečeni pojmovi svježiji... Dapače, novine ih privlače: između novih ljudi i novih stvari postoji prirodna harmonija«.⁸

Odnos roditelja i djece na individualnom poljoprivrednom gospodarstvu postavlja danas kompleksne probleme, bitno različite od onih u drugim društvenim sredinama ili među pripadnicima različitih generacija drugih socijalnih kategorija. Svugdje, doduše, postoje razlike u koncepcijama, stavovima i ponašanju uzastopnih generacija. Pri tome treba voditi računa o fazama životnog ciklusa, jer je jasno da se eventualna tenzija između roditelja i male djece, pa i adolescenata, rješava prilično jednostavno s obzirom na prirodnu superiornost roditelja. Tek kasnije, između roditelja »srednje dobi« i odraslih potomaka, a naročito između ostarjelih roditelja i potomaka u zreloj dobi, tenzije se zaoštravaju. U »neseoskim« sredinama mogućnost tenzija u ovom slučaju je manja nego u seoskim, jer se tamo uobičajena situacija tenzija apsorbira s emancipacijom potomaka bilo sklapanjem braka i formiranjem zasebnog domaćinstva, bilo njegovim profesionalnim i ekonomskim osamostaljenjem. No, u seoskim sredinama potencijalna mogućnost tenzija je velika, budući da se sklapanjem braka potomci najčešće ne osamostaljuju u zasebno domaćinstvo (iako učestalost općenito ovisi o regiji), nego kohabitiraju s porodicom orijentacije jednoga od supružnika (u najvećem broju slučajeva radi se o patrilokalnosti, čime je mlada supruga u nepovoljnijem položaju). S druge strane, mladi koji ostaju na selu i u poljoprivredi, produžuju profesiju svojih predaka, što znači da u većini slučajeva i dalje ostaju na porodičnom posjedu, a to pruža mogućnost za čitav niz sukoba između »starih« i »mladih«.

Iz iskustva je poznato da se odnos generacija u seljačkoj porodici »najintenzivnije« manifestira kroz slijedeće četiri situacije: upravljanje posjedom, nagrađivanje, kohabitacija i preuzimanje posjeda. To su ujedno i situacije gdje su i najčešće mogući nesporazumi i razmimoilaženja među generacijama.

Kako većina poljoprivrednih gospodarstava ima takvu poljoprivrednu strukturu da ne može zapošljavati tuđu radnu snagu, potomci predstavljaju glavnu dopunsku radnu snagu. U poljoprivrednoj porodici potomak počinje pomagati u radu svojim roditeljima čim se za to pokaže sposobnim. Općenita je pojava da djeca poljoprivrednika još uvijek rijetko kada imaju priliku da samostalno odaberu svoje zanimanje. Za njih je »biti poljoprivrednik« više način života nego profesija. A ako ipak roditelji predvide da neko od potomaka dobije nepoljoprivredno zanimanje, onda je to redovno sin, dok kćer ostaje na posjedu te kao jeftina radna snaga obavlja isti posao koji bi inače obavljalo muško dijete. Potomak koji ostaje u poljoprivrednom zanimanju, trajno zadržava svoju radnu ulogu porodičnog »pomagača«, uslijed čega se nalazi u položaju subordiniranosti u odnosu na svoje roditelje i ostale ukućane, pri-

⁸ Hoyois, Giovanni, op. cit., str. 152.

padnike starijih generacija. U vrijeme sezone poljoprivrednih radova unutar seljačke porodice dolazi do izrazitih tenzija između radnih zahtjeva porodice s jedne strane te zahtjeva društva za obaveznim školovanjem i samog pojedinca za obrazovanjem s druge strane, a koje se manifestiraju u neregularnom dolazanju u školu a ponekad i u prekidanju školovanja.⁹

Konflikt se produbljuje po eventualnom završetku osnovnog školovanja, kada omladinac »automatski« i dalje ostaje privezan uz poljoprivredu bez obzira na njegove aspiracije za daljnjim školovanjem ili promjenom zanimanja.

No, bez obzira na mogućnost razrješenja ovog konflikta između poljoprivredne porodice, škole i potomka, činjenica je da porodica nastoji maksimalno opteretiti potomka u njegovoj radnoj ulozi na posjedu i u domaćinstvu, a da mu istovremeno osigurava zadovoljavanje njegovih samo egzistencijalnih potreba. Naime, mladi poljoprivrednici ne rade za sebe nego za porodičnu zajednicu. Pri tome, u načelu, imaju status porodičnih »pomagača«, a za svoju »ispomoć« ne dobivaju nikakvu novčanu nagradu. Ova činjenica da mladi za svoj rad na gospodarstvu i u domaćinstvu — iako zarađuju dohodak — ne dobivaju novčanu kompenzaciju, uvjetuje njihovu zavisnost od roditelja, a uz to i društvenu inferiornost u odnosu na omladinu drugih zanimanja.¹⁰ Potrošna moć mladih seljaka znatno je ograničena naročito u sferi slobodnih aktivnosti i korištenja slobodnog vremena, gdje u kontaktu s grupom vršnjaka drugih zanimanja, najjače dolazi do izražaja; eventualni džeparac koji mladi poljoprivrednik dobije od roditelja, a kojim može slobodno disponirati, redovno je nedovoljan da bi mogao namiriti čak i najsitnije lične želje. Na taj način, kroz kontrolu nad novčanim izdacima roditelji u potpunosti zadržavaju kontrolu ne samo nad radnim ulogama i školovanjem svojih odraslih potomaka, nego i nad njihovim ličnim prohtjevima, potrebama i sadržajem slobodnog vremena. Materijalni položaj mladog seljaka ponekad se bitno ne mijenja čak i kada se oženi i nastavi raditi s roditeljima na porodičnom imanju. Naime, iskustvo pokazuje da on često i dalje ostaje tek u statusu porodičnog »pomagača«.

Problemi u vezi s materijalnim položajem mladoga para razrješavaju se na različite načine. Ipak, u pretežnom broju slučajeva situacija je i dalje čisto patrijarhalna: roditelji zadržavaju dohodak u cjelini, tretirajući mladi par na isti način kao što su ranije tretirali svoje dijete. Zbog toga i nije čudno da se ovako nedefinirani profesionalni status mladih poljoprivrednika često razrješavao njihovim napuštanjem poljoprivrednog gospodarstva i sela.

Na pitanje nagrađivanja oženjenih potomaka neposredno se nadovezuje problem kohabitacije. Tradicionalno je rješenje — a i danas još uvijek naj-

⁹ U našem smo istraživanju utvrdili da je 12,3% ispitanika s područja Vojvodine i 15,2% s Kosmeta prekinulo školovanje ili ga nije nastavilo zbog protivljenja roditelja. S druge strane, 10,8% ispitanika s područja Vojvodine i 17,09% s Kosmeta je kao osnovni razlog prekidanja ili nenastavljanja školovanja označilo »manjak radne snage na gospodarstvu«. Pri tome se roditelji u obje pokrajine češće protivile školovanju ženske nego muške djece (7,5% : 18,8% u Vojvodini i 10,0% : 22,7% na Kosmetu).

¹⁰ Ovakav disparitet između nagrađivanja mladih poljoprivrednika i omladine drugih zanimanja u nekim zemljama pokušalo se riješiti legalno, na nacionalnom planu, no bez većih satisfakcija za mlade poljoprivrednike. Tako npr. u Francuskoj postoji zakonska odredba o odgođenoj plaći («salaire différé») (1939. g.), koja mladom seljaku, koji pomaže svojim roditeljima u obradi zemlje kroz određeno vrijeme a bez ikakve novčane nagrade, daje pravo da prilikom ostavinske rasprave dobije, uz ostavinski dio, koji mu redovno pripada, i određenu dopunsku sumu, proporcionalno određenu trajanju njegova rada. Slična zakonska odredba postoji i u Belgiji. No, time se stvarno stanje mladih poljoprivrednika bitno ne mijenja, jer ih perspektiva, da će im jednog dana rad biti novčano kompenziran, ne stavlja u ništa manje ovisan i inferiorn položaj.

češće — da sin ostaje u roditeljskom domu, kamo dovodi i svoju suprugu. Daleko je rjeđa matrilokalnost, a naročito su rijetke neolokalne porodice (odvajanje mladog bračnog para koji zasebno stanuje i formira samostalno domaćinstvo). U »tradicionalnom« poretku kohabitacija je normalna pojava ne samo zbog ekonomskih razloga nego i tradicije naslijeđene iz generacije u generaciju, održavajući kontinuitet porodičnog patrimoniuma.¹¹

Pitanje kohabitacije je ipak manje »bolno« od problema nagrađivanja. S jedne strane, kod kohabitacije se radi o »stambenom« problemu koji uključuje i personalnu autonomiju, a koja se manifestira ne samo na području »doma«, gdje mladi par traži garanciju za svoju intimu i slobodan odgoj djece, nego i na području »kuhinje« i domaćinstva uopće.¹² Dok je kohabitacija vrlo pogodna za roditelje (koji u snahi vide mladu radnu snagu), stavovi mladog para su podijeljeni »za«, što znači potrebu za roditeljima koji im preuzimaju brigu oko male djece, i »protiv« s obzirom na zahtjev za slobodom u ličnom životu. U svakom slučaju »staro« i »mlado« domaćinstvo se vrlo teško međusobno prilagođuju, pa su gotovo neminovne konfliktne situacije na području unutarnjih odnosa, distribucije odgovornosti, zatim u domeni sasvim praktičnih životnih nazora između svekrve i snahe, što je potencirano teškoćama u psihičkoj adaptaciji na »stranu« osobu u kući i sl. Roditeljski par ima dominantan položaj, jer »domaćinski autoritet« roditelja zadržava se i onda kada prestane njihov »roditeljski autoritet«.¹³

Osim problema zajedničkog stanovanja, kohabitacija je usko povezana i sa sticanjem socijalne zrelosti potomaka i vremenom preuzimanja posjeda. U seoskim sredinama život adolescenta se odvija u okviru njegove porodične jedinice, a bio-psihološki prijelaz iz adolescencije u »zrelost« nije tako očit kao u urbanim sredinama. Sticanje »socijalne« zrelosti nije u vezi s biološkom, nego je povezano s preuzimanjem posjeda i sticanjem statusa organizatora poljoprivredne proizvodnje i potrošnje. Poljoprivreda je zanimanje koje se vrši cijelog života, od najranije mladosti pa do fizičke onemoćalosti, a djeca profesionalno nasljeđuju svoje roditelje po samoj prirodi stvari, održavajući kontinuitet ne samo u poljoprivrednoj proizvodnji, nego i u patrimoniumu. Zbog toga u seljačkoj porodici nema granice ni održavanju jedinstvene, porodične zajednice (bazirane na nedjeljivom zemljišnom vlasništvu), a ni očevu autoritetu (baziranom ne toliko na njegovoj radnoj ulozi, koliko na prioritetu starije generacije uopće i isključivom domaćinskom autoritetu roditeljskog para koji se, pod zajedničkim porodičnim krovom, nalazi u prednosti »posjedovanja«).

Kako se kohabitacija u našim seoskim sredinama još uvijek javlja kao pravilo,¹⁴ potomak može preuzeti upravljanje porodičnim posjedom tek kad su mu roditelji, prvenstveno otac, u visokoj starosti ili, najčešće, tek poslije

¹¹ Razlog tome nije ležao samo u suviše malom zemljišnom posjedu (koji bi, uz visoku stopu nataliteta, teško mogao omogućiti egzistenciju vlasnički osamostaljenim potomcima), nego i u općenito neriješenom položaju poljoprivrednika obzirom na socijalno, zdravstveno i penziono osiguranje.

¹² U našim selima vrlo rijetko postoji mogućnost da mladi par stanuje u istom dvorištu, ali u zasebnoj, odvojenoj zgradi.

¹³ O tome opširnije vidjeti Hoyois, Giovanni, op. cit., str. 157—158.

¹⁴ U tradicionalnoj situaciji očevina prelazi samo na jednog potomka, a ostali ostaju i dalje u poljoprivredi, ili, ako ne žele cijelog života biti porodični »pomagači« ili nadničari, emigriraju. S druge strane, činjenica što se jedan sin oženio, nije značila za njega i istovremeno sticanje statusa odrasloga, jer je tako dugo dok su mu roditelji u životu, ostajao subordinaran svome ocu, a njegova žena svekrvi.

Međutim, procesom individualizacije porodice raste stopa sklopljenih brakova, a uz istovremeni porast očekivanog trajanja života postoji potencijalna mogućnost porasta tro - i četvergeneracijskih

očeve smrti. Mladi, koji ionako žele napustiti poljoprivredu, imaju za to razlog više ako nemaju mogućnosti da po izlasku iz biološke adolescencije preuzmu porodično gospodarstvo (ili barem njegov dio), gdje bi slobodno mogli vršiti svoju funkciju inovatora poljoprivredne proizvodnje. Mladi se osjećaju jači i sposobniji od svojih roditelja za moderno vođenje gospodarstva. No, ako su prisiljeni podvrgavati se volji starijih, gube volju i ljubav za rad. Kada u četvrtoj ili petoj deceniji svoga života potomak preuzme posjed, onda je ne samo na kraju svojih snaga i bez dinamizma, nego ga je već i »vrijeme pregazilo«. A ako slučajno čeka da prvo postane »gazda« pa da tek onda zasnuje porodicu, više je nego sigurno da je nikada neće ni osnovati!

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

U želji da ovim prethodnim općim razmatranjima damo i određenu empirijsku »podlogu«, iznijet ćemo analizu onog dijela rezultata istraživanja koje je pod nazivom »Društveni položaj seljačke omladine« proveo Odjel za sociologiju sela Agrarnog instituta, a koji se odnose na položaj mladih poljoprivrednika u porodici.*

Opća spoznaja o tome da se položaj mladih u seoskim porodicama u znatnoj mjeri razlikuje od regije do regije, navela nas je da analizu u ovom napisu ograničimo na dva, namjerno odabrana istraživačka područja: Vojvodinu, Kosovo i Metohiju, za koja smatramo da po nekim svojim historijskim, ekonomskim i društvenim obilježjima predstavljaju antipode naše društvene stvarnosti.¹⁵ Pri tome smo, s jedne strane, vodili računa o općem stupnju ekonomske, socijalne i kulturne razvijenosti: u odnosu na Vojvodinu, Kosmet je znatno zaostali u ove tri sfere, što je posljedica nepovoljnih agroekoloških i geografskih karakteristika, slabe opremljenosti poljoprivrednih gospodarstava, vjerskih predrasuda i sl. S druge strane, vodili smo računa o općim strukturnim elementima domaćinstava i porodice.

Čini se da su ta dva područja najbolja potvrda neujednačene destrukture tradicionalne seoske porodice u suvremenije porodične oblike. Naime, dok u Vojvodini dominira tročlano domaćinstvo, na Kosmetu je najčešće peteročlano. Prema kvalitativnom porodičnom sastavu Vojvodina je područje u Jugoslaviji koje ima najviše domaćinstava s jednom užom porodicom. Na Kosmetu je takvih dvogeneracijskih domaćinstava jednorodničkog sastava najmanje, dok je najzastupljeniji oblik višegeneracijskog i višeporodičnog domaćinstva. Čini se da je proces destrukture i individualizacije seoske

porodica. Međutim, istovremeno postoji i prirodni korektiv ove vjerojatnosti: individualizacija ruralne populacije ne manifestira se samo kroz rano sklapanje braka nego i kroz neolokalizaciju, uslijed čega bi se u seoskim sredinama povećao broj jedno - i dvogeneracijskih porodica. No, ovakvo idealno stanje je u nas još uvijek teško ostvarivo, pa je i vrlo malen, upravo neznatan broj neolokalnih porodica.

* Anketni materijal ovoga istraživanja omogućio nam je da posebnom analizom dobijemo šire informacije o položaju seljačke omladine u porodici i odnosima generacija. Ovom prilikom zahvaljujemo rukovodiocu istraživanja, drugu Edhemu Diliću, što nam je dozvolio uvid u anketni materijal i pružio pomoć u statističko-matematskoj obradi rezultata.

¹⁵ Kako je predmet naše analize položaj mladih u okviru suvremene seoske porodice u nas, ne smijemo ispustiti iz vida da se u porodici, kao vrlo kompleksnoj društvenoj grupi, reflektiraju utjecaji načina života kako lokalne tako i šire društvene zajednice, te karakteristike etničke grupe, javno mnjenje, kultura, historijski razvoj, tradicija, običaji i moralne norme. Unatoč tome što je porodica opća društvena kategorija, njeni pojavnici oblici, a naročito unutarnja organizacija i struktura interpersonalnih odnosa, znatno variraju unutar jednog te istog društva, a položaj pojedinog člana i skup njegovih porodičnih uloga razlikuju se ovisno o vremenu, prostoru i etničkoj grupi kojoj pripada.

porodice u Vojvodini već podmakao, dok je na Kosmetu tek u svojim začecima. Neke analize su, nadalje, pokazale da i u sferi unutarporodičnih odnosa između ova dva područja postoje znatne razlike.¹⁶

Normalno bi, dakle, bilo za pretpostaviti da će ove opće društveno-ekonomske značajke istraživanih područja, kao i već vidljive razlike u procesima destrukcije i individualizacije seoske porodice, djelovati i na razlike u položaju mladih poljoprivrednika i na odnose generacija. S obzirom na osnovna dva područja našega interesa i opće spoznaje o transformaciji suvremene porodice — s jedne strane prijelaz od porodice »institucije« na porodicu »partnerstva«, i s druge, otvorenije mogućnosti sukoba generacija u suvremenoj porodici i društvu — očekujemo da će oba ova procesa biti naglašenija na području Vojvodine. Kako, međutim, opće društveno-ekonomske karakteristike određenog područja i vanjski, pojavni oblici prirode nisu zbog djelovanja cijelog niza činilaca, prvenstveno tradicionalizma, uvijek jednosmjerno povezani s unutarnjom organizacijom života i odnosa u seoskoj porodici, ne bi bilo čudno ako bismo otkrili i neke suprotne tendencije u spomenuta dva procesa.

Istraživanje na području obje pokrajine provedeno je u 12 namjerno odabranih općina i 35 seoskih naselja, klasificiranih prema stupnju društveno-ekonomske razvijenosti. Osnovni istraživački instrument za prikupljanje izvornih podataka bio je pojedinačni dirigitirani intervju (podsjetnik, djelomično nestrukturiran, sa sekvencijalnim redoslijedom pitanja). Intervjuiranjem je na području Vojvodine bilo obuhvaćeno 754 ispitanika (429 muških i 325 ženskih) u dobi 14—25 godina, koji su živjeli i radili na individualnim poljoprivrednim gospodarstvima. Na području Kosmeta broj ispitanika bio je nešto manji: 702, od toga 408 muških i 294 ženskih.

Rezultate istraživanja analizirat ćemo slijedećim redoslijedom: radna opterećenost seljačke omladine, nagrađivanje za rad na gospodarstvu i izvan njega, učešće u upravljanju gospodarstvom i domaćinstvom i odnosi generacija u užem smislu. Pri tome, razmatranja radne opterećenosti seljačke omladine neće biti od nekog samostalnijeg značenja, nego će nam samo služiti kao »indikator« dispariteta između radnih dužnosti i prava omladinca na gospodarstvu i u domaćinstvu.

Radna opterećenost. Radnu opterećenost seljačke omladine promatrat ćemo kroz tri osnovne »situacije«: dužinu vremena provedenog na radu u domaćinstvu i na gospodarstvu u sezoni poljoprivrednih radova, težinu poslova koje obavljaju mladi i opterećenost u odnosu na ostale članove domaćinstva.

Podaci o vremenu provedenom u radu na zemlji u sezoni poljoprivrednih radova pokazuju da na području Vojvodine čak preko polovine omladinaca

¹⁶ Tako je naša ranija komparativna analiza procesa razgrađivanja porodičnog autoriteta patrijarhalnog tipa u egalitarni tip u ova dva područja (iznesena kao saopćenje *Distribucija autoriteta u seoskim porodicama i domaćinstvima* na savjetovanju u Aranđelovcu 22. i 23. studenoga 1968. godine) pokazala da je taj proces prisutan u obje pokrajine, ali je intenzivniji u Vojvodini nego što je na Kosmetu, odnosno manje je intenzivan u sferi odlučivanja o proizvodnji nego kod odlučivanja o potrošnji. Pri tome je uočeno da je na području Kosmeta još uvijek dominantna kumulacija funkcije organizatora poljoprivredne proizvodnje i raspolagača dohotkom u istoj osobi — kućedomaćinu (u 51,3% svih domaćinstava, a u Vojvodini samo u 26,7% svih domaćinstava). Istovremeno, učešće domaćinstava u kojima se u obje uloge javljaju svi odrasli članovi (egalitarni tip), veće je u Vojvodini nego na Kosmetu (13,5% prema 5,5%). Razdioba autoriteta u okviru dvije osnovne sfere odlučivanja — o proizvodnji i o potrošnji — pokazuje da kod odlučivanja o proizvodnji u obje pokrajine još uvijek dominira patrijarhalni tip; kod odlučivanja o potrošnji postoje razlike: u Vojvodini dominira egalitarni tip odlučivanja, a na Kosmetu još uvijek patrijarhalni.

Tabela 1

Broj sati provedenih u radu na zemlji u sezoni poljoprivrednih radova

Broj sati	Vojvodina			Kosmet		
	Muški	Ženski	Ukupno	Muški	Ženski	Ukupno
Bliže neodređeno	3,0	10,2	6,1	7,9	10,5	9,0
Ništa	0,7	3,1	1,7	0,5	4,4	2,1
Do 5	2,3	8,6	5,0	5,4	27,6	14,7
5—8	9,6	15,4	12,1	20,8	29,6	24,5
8—11	33,1	28,6	31,2	39,2	19,7	31,1
11—14	41,3	32,6	37,5	21,3	6,1	14,9
Preko 14	10,0	1,5	6,4	4,9	2,1	3,7
Ukupno:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N =	429	325	754	408	294	702

(51,3%) i nešto više od jedne trećine omladinki (34,1%) radi preko jedanaest sati dnevno. Na Kosmetu je broj takvih ispitanika znatno manji (26,2% omladinaca i 8,2% omladinki), ali su i na ovom području mladi maksimalno opterećeni radom na zemlji. Tako 73,4% omladinaca i 27,9% omladinki radi dnevno više od osam sati. Osnovni uzrok ovako različite distribucije leži vjerovatno u činjenici što je zemljišni posjed na području Vojvodine mnogo veći, a broj članova domaćinstva manji. (Na području Vojvodine je 50,2% ispitanika živjelo i radilo na gospodarstvima koja su imala više od 7 ha obradive zemlje, dok je na Kosmetu takvih ispitanika bilo samo 14,0%. S druge strane, na Kosmetu je čak 72,5% ispitanika živjelo u domaćinstvima koja su brojala više od 6 članova. U Vojvodini je broj takvih ispitanika iznosio 27,2%.) Uostalom, detaljnije obrazloženje ovakvog stanja prelazi okvire predmeta ovog napisa. No, nezavisno od stvarnih uzroka ovoj razlici, za predmet našeg razmatranja je osnovno da dobiveni odgovori nedvojbeno pokazuju da su mladi maksimalno opterećeni radom u okviru seoske porodice. To pogotovo postaje vidljivo ako se ovom vremenu doda i vrijeme koje seljačka omladina provede u radu u domaćinstvu (pod čime se ne podrazumijeva samo rad u kući nego rad u tzv. ekonomskom dvorištu).

Tabela 2

Broj sati provedenih u radu u domaćinstvu u sezoni poljoprivrednih poslova

Broj sati	Vojvodina			Kosmet		
	Muški	Ženski	Ukupno	Muški	Ženski	Ukupno
Bliže neodređeno	18,2	12,0	15,5	21,8	6,8	15,5
Ništa	10,5	4,3	7,8	24,0	4,1	14,7
Do 2	42,9	31,7	38,1	21,1	8,5	15,8
2—4	21,7	28,0	24,4	26,2	31,3	28,3
4—7	6,3	15,4	10,2	4,9	31,6	17,1
Preko 7	0,4	8,6	4,0	2,0	17,7	8,6
Ukupno:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N =	429	325	754	408	294	702

S obzirom na težinu poslova koje obavlja seljačka omladina, dobiveni rezultati odgovaraju očekivanjima — znatno veći dio muških omladinaca opterećen je težim vrstama poslova (razlike su statistički značajne na oba područja). Unatoč tome, vidimo da na području Vojvodine čak nešto preko 1/4, a na Kosmetu 1/5 omladinki obavlja praktički sve poslove, nezavisno od njihove težine.

Tabela 3

Vrsta poslova s obzirom na njihovu težinu, koje obavlja omladina¹⁷

	Vojvodina*			Kosmet**		
	Muški	Ženski	Ukupno	Muški	Ženski	Ukupno
Teže	65,7	28,9	49,9	80,9	20,4	55,6
Lakše	28,7	59,1	41,8	14,7	61,6	34,3
B. o.	5,6	12,0	8,3	4,4	18,0	10,1
Ukupno:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N =	429	325	754	408	294	702

* Hi-kvadrat = 92,461; df = 1; P = 0,001; cor. C = 0,540

** Hi-kvadrat = 225,287; df = 1; P = 0,001; cor. C = 0,648

Iako bi bilo normalno očekivati da će opterećenost omladine s obzirom na težinu poslova značajnije zavisiti od »kronološke« dobi ispitanika, dobiveni rezultati, međutim, ne pokazuju tako značajnu zavisnost. Sistematska veza između dobi i težine posla, doduše, postoji, ali je prilično slabog intenziteta. Naime, dobiveni koeficijent kontingencije kod muških ispitanika na području Vojvodine iznosi 0,334 (hi-kvadrat = 22,428; df = 2; P = 0,001), a na Kosmetu 0,276 (hi-kvadrat = 14,519; df = 2; P = 0,001). S druge strane, interesantno je da je utjecaj dobi na radno opterećenje omladine još slabijeg intenziteta ili da čak i ne postoji kod ženskih ispitanika (Kosmet: hi-kvadrat = 7,470; df = 2; P = 0,05; C = 0,252; Vojvodina: hi-kvadrat = 4,362; df = 2; P = 0,20; C = 0,180). Ovi rezultati na svoj način potvrđuju od ranije poznatu činjenicu da seljačka porodica nastoji maksimalno opteretiti radom svoje potomke, nezavisno od njihove dobi i spola. Čak ako pri tom i vodi računa o dobi, onda je to više rezultat »situacionog« momenta — brojnija porodica, relativno mlađi roditelji, starija braća i sestre i dr.

Isto tako, normalno bi bilo očekivati da će naši ispitanici biti više opterećeni težim poslovima u mješovitim nego u čisto poljoprivrednim gospodarstvima. Dobiveni rezultati, međutim, pokazuju da u oba istraživačka područja ne postoji nikakva povezanost između radne opterećenosti s obzirom na težinu posla i tipa domaćinstva prema izvoru prihoda (najviši dobiveni koeficijent kontingencije iznosio je tek 0,119).

Naredni podatak, koji je naročito značajan za određivanje stvarnog stupnja deprivacije mladih poljoprivrednika u seoskim porodicama, je podatak o njihovoj radnoj opterećenosti u odnosu na ostale članove gospodarstva.

Slično kao i kod iznesenih podataka o vezi između dobi anketirane omladine i vrsti poslova s obzirom na njihovu težinu, utvrdili smo vezu — doduše slabog intenziteta — između starosti ispitanika i njihove radne opterećenosti

¹⁷ U svim slučajevima iz hi-kvadrat analize isključena je kategorija »bez odgovora«.

Tabela 4

Radna opterećenost mladih poljoprivrednika u odnosu na ostale članove domaćinstva

Radna opterećenost	Vojvodina*			Kosmet**		
	Muški	Ženski	Ukupno	Muški	Ženski	Ukupno
Veća	30,3	13,8	23,2	43,2	16,3	31,9
Jednaka	48,9	44,3	47,0	45,8	43,9	45,0
Manja	20,1	39,1	28,2	9,3	36,7	20,8
B. o.	0,7	2,8	1,6	1,7	3,1	2,3
Ukupno:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N =	429	325	754	408	294	702

* Hi-kvadrat = 46,431; df = 2; P = 0,001; cor. C = 0,355

** Hi-kvadrat = 99,486; df = 2; P = 0,001; cor. C = 0,520

u odnosu na ostale ukućane. I ovdje je radom najviše opterećena najstarija dobna skupina (22-25 godina). Na području Vojvodine koeficijent kontingencije za mušku omladinu iznosi 0,341 (hi-kvadrat = 28,956; df = 4; P = 0,001), a za žensku 0,263 (hi-kvadrat = 12,419; df = 4; P = 0,02). Na Kosmetu su koeficijenti kontingencije još niži (omladinci: hi-kvadrat = 7,040; df = 4; P = 0,20; cor. C = 0,178; omladinke: hi-kvadrat = 14,073; df = 4; P = 0,01; cor. C = 0,293).

Također nismo ustanovili značajnu i sistematsku povezanost između radne opterećenosti ispitanika u odnosu na ostale ukućane i obilježja »tip domaćinstva«.

Upravljanje gospodarstvom i domaćinstvom. Podaci o upravljanju gospodarstvom i domaćinstvom najpotpunije odražavaju promjene u strukturi porodičnog autoriteta, a samim tim i bit promjena starih porodičnih oblika u

Tabela 5

Organizatori proizvodnje na gospodarstvima anketirane omladine

Organizatori	Vojvodina			Kosmet		
	Muški	Ženski	Ukupno	Muški	Ženski	Ukupno
Otac	54,5	58,5	56,2	50,3	54,8	52,1
Roditelji sporazumno	6,1	6,8	6,4	2,9	5,4	4,0
Anketirani u sporazumu s roditeljima	12,3	1,2	7,6	8,8	2,4	6,1
Anketirani u sporazumu s ostalim srođnicima	10,3	4,6	7,8	12,0	4,4	8,8
Anketirani sam	3,5	0,6	2,2	6,6	0,4	4,0
Anketirani i njegov bračni drug	—	0,6	0,3	0,3	—	0,2
Bračni drug anketiranog	—	1,8	0,8	—	2,4	1,0
Ostali	8,6	19,1	13,1	16,9	27,2	21,2
B. o.	4,7	6,8	5,6	2,2	3,1	2,6
Ukupno:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N =	429	325	754	408	294	702

nove, jer su u seoskoj porodici najvažnije upravo one odluke koje su vezane uz organizaciju proizvodnje na gospodarstvu i raspodjelu dohotka u domaćinstvu.

Funkciju organizatora poljoprivredne proizvodnje određivali smo na temelju odgovora na pitanje tko odlučuje o tome kako će se i što će se proizvoditi na gospodarstvu, a funkciju raspolagača dohotkom na osnovu odgovora na pitanje tko odlučuje o tome što će se kupovati od važnijih stvari u domaćinstvu.

Prije svega vidimo, da u obje pokrajine još uvijek dominira patrijarhalni tip odlučivanja o proizvodnji, te da se tek 17,90% ispitanika u Vojvodini i, začudo, nešto veći broj ispitanika na Kosmetu (19,10%), javljaju kao sudionici u procesu odlučivanja o tome što će se i kako će se proizvoditi na posjedu. Pored ovih ispitanika koji u pravilu suodlučuju, javlja se i kategorija onih koji ne sudjeluju u odlučivanju, ali ih se na neki način konzultira.

Na oba istraživačka područja obilježje spola ima presudni utjecaj na učešće u odlučivanju o proizvodnji — naime, muška omladina u daleko većem broju slučajeva učestvuje u upravljanju. Tako na području Kosmeta koeficijent kontingencije iznosi čak 0,604 (hi-kvadrat = 141,184; df = 2; P = 0,001), a u Vojvodini C = 0,559 (hi-kvadrat = 122,738; df = 2; P = 0,001).

Tabela 6

Stupanj učešća muške omladine prema starosti u odlučivanju o proizvodnji

	Vojvodina*				Kosmet**			
	14—17	18—21	22—25	Ukupno	14—17	18—21	22—25	Ukupno
Odlučuju	13,2	19,6	52,8	26,1	15,2	26,3	35,8	27,7
Pita ih se	41,2	48,8	26,4	41,3	39,4	46,4	43,0	44,4
Ne pita ih se	38,6	27,3	19,8	28,4	39,4	25,9	16,8	25,0
B. o.	7,0	4,3	1,0	4,2	6,0	1,0	4,4	2,9
Ukupno:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N =	114	209	106	429	66	205	137	408

* Hi-kvadrat = 53,628; df = 4; P = 0,001; cor. C = 0,461

** Hi-kvadrat = 17,809; df = 4; P = 0,01; cor. C = 0,280

S obzirom na opću spoznaju o intenzivnijem razgrađivanju autoriteta kućedomaćina na području Vojvodine, očekivali smo da će muška omladina na ovom području znatno češće nego na Kosmetu participirati u odlučivanju o proizvodnji. Podaci prikazani u tabeli 6, međutim, ukazuju na djelomično suprotne tendencije. Razlike, doduše, nisu posebno značajne, ali ipak zahtijevaju dopunsko objašnjenje. Potražiti ćemo ga u djelovanju dva činioca za koje smatramo da imaju presudan utjecaj na dobivenu distribuciju. Prvi je od njih specifičan način razgrađivanja autoriteta na području Kosmeta. U našoj već spomenutoj analizi utvrdili smo da se na Kosmetu, kada već dolazi do redistribucije porodičnog autoriteta u sferi odlučivanja o proizvodnji, ona odvija po paternističkoj liniji, tako da se događa da i relativno mlađi potomci uzimaju kakvog-takvog učešća u odlučivanju, iz kojeg su inače isključeni ženski članovi porodice bez obzira na generacijsku pripadnost. Nasuprot

tome, utvrdili smo da se na području Vojvodine razgrađivanje porodičnog autoriteta odvija po parentalističkoj liniji — u donošenju odluka o proizvodnji sve više odlučuje, uz kućedomaćina, i njegova supruga, dok se u odlučivanju »uključuju« omladinci tek najviše dobne skupine (22—25 godina). Ova osnovna razlika prema starosti muških ispitanika ima potvrdu i u dobivenim koeficijentima kontingencije: dok je on na području Vojvodine vrlo značajan ($C = 0,461$), na Kosmetu se nalazi u granicama relativno slabe povezanosti ($C = 0,280$).

Drugi momenat za koji pretpostavljamo da ovdje djeluje, je relativno ranije zaključivanje braka muške omladine na području Kosmeta. Iako, kao što smo već uvodno istakli, činjenica da je muški potomak zaključio brak ne znači ujedno da postaje ravnopravni partner s ocem u odlučivanju, ipak momenat sklapanja braka ima značajnog utjecaja na učešće u odlučivanju o tome što će se i kako proizvoditi na gospodarstvu.¹⁸ Na oba istraživačka područja utvrđena je značajna povezanost između bračnog stanja ispitanika i njihova učešća u upravljanju gospodarstvom (koeficijent kontingencije na području Kosmeta iznosi 0,493, a na području Vojvodine 0,425). S obzirom na usku povezanost participiranja u odlučivanju i bračnog statusa, zatim relativno ranijeg sklapanja braka na Kosmetu, kao i činjenicu da je broj oženjenih omladinaca na području Kosmeta znatno veći nego u Vojvodini (24,3% prema 13,8%), i nije slučajno da je učešće muških potomaka u upravljanju gospodarstvom na Kosmetu nešto naglašenije nego u Vojvodini.

Relativno kasno stupanje u brak muške omladine na području Vojvodine objašnjava također i naglo povećanje broja ispitanika koji učestvuju u upravljanju gospodarstvom, a pripadaju najvišoj dobnoj skupini.

Slično kao i kod muške omladine, i kod ženske je značaj dobi kao kriterija za učešće u upravljanju gospodarstvom signifikantniji na području Vojvodine. Inače, na ovom području, položaj omladinke u upravljanju gospodarstvom je tek nešto povoljniji nego na Kosmetu, iako je i u jednom i u drugom slučaju 2/3 omladinki isključeno iz bilo kakvog oblika sudjelovanja u procesu odlučivanja o proizvodnji.

Podaci o stupnju učešća ženske omladine u upravljanju gospodarstvom, raščlanjeni prema obilježju »bračno stanje«, pokazuju da se na Kosmetu po-

Tabela 7

Stupanj učešća ženske omladine u odlučivanju o proizvodnji (prema starosti)

	Vojvodina*				Kosmet**			
	14—17	18—21	22—25	Ukupno	14—17	18—21	22—25	Ukupno
Odlučuju	5,6	4,0	20,8	7,1	13,8	2,9	11,9	7,2
Pita ih se	11,1	27,1	20,8	20,0	20,0	22,1	19,1	21,1
Ne pita ih se	75,4	61,6	54,2	65,8	62,5	73,2	69,0	69,7
B. o.	7,9	7,3	4,2	7,1	3,7	1,8	—	2,0
Ukupno:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N =	126	151	48	325	80	172	42	294

* Hi-kvadrat = 24,611; df = 4; P = 0,001; cor. C = 0,371

** Hi-kvadrat = 10,652; df = 4; P = 0,05; cor. C = 0,256

¹⁸ Od oženjenih ispitanika na području Vojvodine suodlučivalo je 55,9%, a na Kosmetu 51,5%.

ložaj omladinke bitno ne mijenja stupanjem u brak (hi-kvadrat = 0,317; df = 2; P = 0,90; cor. C = 0,047). Situacija u Vojvodini je nešto drugačija, jer je između bračnog statusa i učešća u upravljanju gospodarstvom utvrđena laka povezanost — 16,4% udatih nasuprot 4,6% neudatih direktno sudjeluje u odlučivanju (hi-kvadrat = 19,177; df = 2; P = 0,001; cor. C = 0,356).

Kod obje skupine ispitanika učešće u upravljanju gospodarstvom komparirali smo s obilježjem »tip domaćinstva prema izvoru prihoda«. Pošli smo, naime, od pretpostavke da će se u domaćinstvima s mješovitim izvorom prihoda seljačka omladina češće javljati u ulozi sudionika u procesu odlučivanja o proizvodnji, dosljedno tome što su oni ti koji svakodnevno učestvuju u radovima na gospodarstvu. Dobiveni rezultati su, međutim, pokazali da između ova dva obilježja ne postoji neka značajnija povezanost.

Kao što smo već ranije istakli, participaciju mladih u odlučivanju promatrat ćemo i kroz stupanj njihova učešća u odlučivanju o značajnim investicijama u domaćinstvu. Kao i kod odlučivanja o proizvodnji, i ovdje ćemo iznijeti prvo podatke o tome koji sve članovi porodice sudjeluju u odlučivanju o tome što će se sve od važnijih stvari nabaviti za domaćinstvo.

Tabela 8

Organizatori potrošnje u domaćinstvima anketirane omladine

	Vojvodina			Kosmet		
	Muški	Ženski	Ukupno	Muški	Ženski	Ukupno
Otac	27,5	20,3	24,4	45,4	49,3	47,0
Roditelji sporazumno	21,5	29,2	24,8	8,1	9,9	8,8
Anketirani u sporazumu s roditeljima	15,4	8,3	12,3	6,6	2,7	5,0
Anketirani u sporazumu s ostalim srodnicima	19,1	17,6	18,5	10,5	11,6	11,0
Anketirani sam	2,3	0,6	1,6	6,6	0,7	4,1
Anketirani i njegov bračni drug	0,5	1,6	0,9	1,0	0,7	0,9
Bračni drug anketiranog	—	0,3	0,1	—	0,3	0,1
Ostali	12,8	21,2	16,5	20,8	21,1	20,9
B. o.	0,9	0,9	0,9	1,0	3,7	2,2
Ukupno:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N =	429	325	754	408	294	702

Tabela pokazuje da sve više slabi položaj kućedomaćina kao glavnog organizatora porodične potrošnje, dok se istovremeno u toj sferi poboljšava položaj potomaka. Tako 1/3 ispitanika u Vojvodini i 1/5 na Kosmetu učestvuje direktno u upravljanju domaćinstvom. S obzirom na obilježje »spola«, i ovdje, kao i kod odlučivanja o proizvodnji, postoje značajne razlike. Ženska omladina manje učestvuje u upravljanju od muške (Vojvodina: hi-kvadrat = 108,719; df = 2; P = 0,001; cor. C = 0,447, Kosmet: hi-kvadrat = 38,347; df = 2; P = 0,001, cor. C = 0,331).

Kod učešća u odlučivanju muških ispitanika strukturiranih prema dobi postoje skoro iste tendencije kao i kod odlučivanja o proizvodnji — utjecaj dobi u Vojvodini je značajniji nego na Kosmetu.

Tabela 9

Stupanj učešća muške omladine prema starosti u odlučivanju o potrošnji

	Vojvodina*				Kosmet**			
	14—17	18—21	22—25	Ukupno	14—17	18—21	22—25	Ukupno
Odlučuju	19,3	36,4	58,5	37,5	13,6	21,4	32,8	24,0
Pita ih se	34,2	40,7	25,5	35,0	39,4	51,7	46,0	47,8
Ne pita ih se	46,5	22,0	16,0	27,0	45,5	25,4	19,0	26,5
B. o.	—	0,9	—	0,5	1,5	1,5	2,2	1,7
Ukupno:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N =	114	209	106	429	66	205	137	408

* Hi-kvadrat = 49,473; df = 4; P = 0,001; cor. C = 0,436

** Hi-kvadrat = 20,629; df = 4; P = 0,001; cor. C = 0,299

Obilježje »bračnog statusa« i ovdje značajno utječe na stupanj učešća muške omladine u upravljanju domaćinstvom. Isto tako, održala se uočena tendencija većeg značaja bračnog statusa na području Kosmeta (koeficijent kontingencije iznosio je za Kosmet 0,485, a za Vojvodinu 0,315).

Utjecaj dobi na stupanj učešća ženske omladine u potrošnji statistički nije značajan.

Tabela 10

Stupanj učešća ženske omladine prema starosti u odlučivanju o potrošnji

	Vojvodina*				Kosmet**			
	14—17	18—21	22—25	Ukupno	14—17	18—21	22—25	Ukupno
Odlučuju	23,0	27,2	43,7	28,0	17,5	13,9	19,0	15,6
Pita ih se	42,9	33,1	39,6	37,9	47,5	50,0	50,0	49,3
Ne pita ih se	33,3	37,7	16,7	32,9	32,5	34,9	31,0	33,7
B. o.	0,8	2,0	—	1,2	2,5	1,2	—	1,4
Ukupno:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N =	126	151	48	325	80	172	42	294

* Hi-kvadrat = 11,625; df = 4; P = 0,05; cor. C = 0,253

** Hi-kvadrat = 1,024; df = 4; P = 0,98; cor. C = 0,072

Kod participacije ženske omladine u odlučivanju o značajnim investicijama u domaćinstvu prema obilježju »bračno stanje« utvrđena je potpuno identična situacija kao i kod odlučivanja o proizvodnoj orijentaciji gospodarstva. Dok je dobiveni koeficijent kontingencije na Kosmetu statistički beznačajan (C = 0,164), dotle u Vojvodini označuje laku povezanost spomenuta dva obilježja (C = 0,334).

Slično kao i ranije, ni ovdje nismo utvrdili iole značajniju sistematsku vezu između učešća seljačke omladine u organizaciji porodične potrošnje i tipa domaćinstva.

Nagrađivanje. Ranije je već istaknuto da se zbog specifičnog statusa porodičnog »pomagača« seljačka omladina nalazi u subordiniranom položaju

prema roditeljima ne samo u pogledu radne aktivnosti, nego i u svim onim aktivnostima koje za sobom povlače novčani izdatak. Iskustvo, naime, pokazuje da omladina koja se isključivo bavi poljoprivredom, u pravilu nema vlastitih novčanih sredstava: status porodičnog »pomagača« ne znači samo maksimalnu radnu opterećenost omladine bez šire mogućnosti participiranja u odlučivanju, nego i izuzetno male mogućnosti za ostvarenje prihoda kojim bi mladi poljoprivrednik samostalno raspolagao. Već smo napomenuli da je ovaj vid deprivacije jedan od osnovnih izvora osjećanja prikraćenosti i društvene nejednakosti mladih poljoprivrednika, naročito u odnosu na njihove vršnjake koji rade u nepoljoprivrednim djelatnostima, a koji samostalno raspoložu ako ne cijelom, a ono bar dijelom svoje zarade.

I rezultati našeg istraživanja pokazuju da većina seljačke omladine nema sredstava kojima bi samostalno raspolagala.

Tabela 11

Posjedovanje novca kojim anketirana omladina samostalno raspolože

Posjedovanje novca kojim samostalno raspolože	Vojvodina*			Kosmet**		
	Muški	Ženski	Ukupno	Muški	Ženski	Ukupno
Nema	65,1	80,6	71,7	79,4	91,2	84,3
Ima	34,7	19,1	28,0	19,6	8,5	15,0
B. o.	0,2	0,3	0,3	1,0	0,3	0,7
Ukupno:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N =	429	325	754	408	294	702

* Hi-kvadrat = 22,590; df = 1; P = 0,001; cor. C = 0,268

** Hi-kvadrat = 16,625; df = 1; P = 0,001; cor. C = 0,240

Podaci pokazuju da pretežna većina mladih nema posebnog novca kojim bi mogla samostalno raspolagati. U onom dijelu ispitanika koji ipak imaju nekih sredstava, u obje pokrajine dominiraju omladinci. Uočene razlike po spolu, međutim, nisu jačeg intenziteta.

Tabela 12

Porijeklo novca kojim anketirana omladina samostalno raspolože

	Vojvodina			Kosmet		
	Muški	Ženski	Ukupno	Muški	Ženski	Ukupno
Bez preciziranja	2,0	1,6	1,9	23,8	32,0	25,7
Prodaja poljoprivrednih proizvoda	8,7	9,7	9,0	28,7	8,0	23,8
Nadnice, zarada (rad izvan gospodarstva)	36,9	27,4	34,1	30,0	12,0	25,7
Kućna radinost	0,7	11,3	3,8	2,5	28,0	8,6
Džeparac	47,7	41,9	46,0	12,5	8,0	11,4
Ostalo	4,0	8,1	5,2	2,5	12,0	4,8
Ukupno:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N =	149	62	211	80	25	105

Već na prvi pogled mogu se uočiti znatne razlike u izvoru »prihoda« po istraživačkim područjima. Dok u Vojvodini izrazito dominira »džeparac«, dotle je na Kosmetu gotovo podjednako zastupljena zarada iz povremenog rada izvan gospodarstva i dio prihoda koji se ostvari prodajom poljoprivrednih proizvoda.

Ako dobivene podatke procjenjujemo s obzirom na to u kojoj mjeri sredstva kojima omladina samostalno raspolaže, predstavljaju u neku ruku »naknadu za rad na gospodarstvu«, vidimo da ovamo možemo, u stvari, svrstati samo dva izvora: »naknadu od prodaje poljoprivrednih proizvoda« i »džeparac«. Sa tog aspekta — a taj nas ovdje prvenstveno i zanima — tek 55,0% mladih u Vojvodini i 35,2% na Kosmetu prima takvu kompenzaciju za svoj rad na roditeljskom posjedu.

Iako smo očekivali da će posjedovanje vlastitih novčanih sredstava, pored spola, zavisiti i od nekih drugih temeljnih socio-demografskih obilježja (dob, bračno stanje i tip domaćinstva prema izvorima prihoda), detaljnija analiza ipak nije potvrdila naša očekivanja. Naime, utvrdili smo da statistički značajna veza postoji samo kod obilježja »bračni status« muških ispitanika na Kosmetu ($hi\text{-kvadrat} = 27,835$; $df = 1$; $P = 0,001$; $cor. C = 0,399$).

Odnosi generacija u užem smislu. U dosadašnjoj analizi bavili smo se na određeni način »objektivnom« stranom odnosa generacija u seoskoj porodici (koliko su mladi radno opterećeni u odnosu na roditelje i ostale ukućane, kakvo mjesto zauzimaju u strukturi porodičnog autoriteta i da li su i kako su nagrađeni za svoj rad na gospodarstvu). Sada ćemo se, međutim, pozabaviti »subjektivnom« stranom odnosa generacija — kako ispitanici ocjenjuju odnose roditelja i djece u njihovu selu: da li se oni većinom slažu ili između njih postoje nesporazumi, odnosno kako ispitanici ocjenjuju odnose generacija na ličnom planu: da li se u svemu slažu sa svojim roditeljima ili postoje određena razmimoilaženja. Osim toga, željeli smo saznati što ispitanici percipiraju kao osnovni razlog nesporazuma.

Tabela 13

Mišljenje anketirane omladine o odnosima roditelja i djece u njihovu selu

	Vojvodina			Kosmet		
	Muški	Ženski	Ukupno	Muški	Ženski	Ukupno
Svi se dobro slažu	19,1	17,2	18,3	29,7	31,0	30,2
Većina se slaže	37,8	31,1	34,9	28,7	25,5	27,3
Neki se slažu a neki ne	21,4	26,5	23,6	21,1	18,0	19,8
Većina se ne slaže	7,2	6,8	7,0	6,1	4,8	5,6
Ne znaju	14,5	18,4	16,2	14,4	20,7	17,1
Ukupno:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N =	429	325	754	408	294	702

Iako se obično na osnovu općih spoznaja tvrdi da su odnosi roditelja i djece u seoskim sredinama manje poremećeni nego u gradskim, ipak dobiveni podaci pokazuju da čak 30,6% seljačke omladine u Vojvodini i 25,4% na Kosmetu smatra da su ti odnosi poremećeni u znatnijem opsegu. Pri tome

je vrlo značajno da broj ženskih ispitanika, koje smatraju da su ti odnosi poremećeni, ne zaostaje za brojem muških ispitanika istog mišljenja. Štoviše, na području Vojvodine ženski ispitanici su čak u većini (33,3% prema 28,2%).

Tabela 14

*Osnovni razlozi nesporazuma među generacijama**

	Vojvodina			Kosmet		
	Muški	Ženski	Ukupno	Muški	Ženski	Ukupno
<i>Bez preciziranja</i>	9,7	13,9	11,7	31,6	38,8	34,3
<i>Razlozi kod roditelja</i>						
— nepovjerenje prema mladima	2,4	0,9	1,7	1,8	—	1,1
— neuvažavanje potreba i želja mladih	36,2	48,1	41,8	39,6	47,7	42,7
— konzervativizam starijih	11,3	8,3	9,9	9,9	7,5	9,0
— rad i slobodno vrijeme	8,9	8,3	8,6	10,8	4,5	8,4
— ostalo	19,4	12,1	15,9	—	—	—
<i>Razlozi kod omladine</i>						
— preveliki zahtjevi mladih	4,8	1,9	3,5	3,6	1,5	2,8
— neposlušnost i nerazumijevanje za starije	7,3	6,5	6,9	0,9	—	0,6
— ostalo	—	—	—	1,8	—	1,1
Ukupno:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N =	124	108	232	111	67	178

* Budući da su razlozi nesporazuma podijeljeni u dvije kategorije (»kod roditelja« i »kod omladine«), javljaju se i dvije grupe »ostalo«.

U oba područja — i kod muških i kod ženskih ispitanika — kao razlog nesporazuma među generacijama na prvom mjestu se spominje »neuvažavanje potreba i želja mladih«. U okviru ove kategorije odgovora ispitanici najčešće spominju: materijalne potrebe mladih, nedovoljnu brigu za budućnost (zabrana promjene zanimanja ili nastavljanja školovanja), izbor bračnog druga, način i oblike provođenja slobodnog vremena, način odijevanja i slično. Na drugom mjestu nalazi se kategorija odgovora »konzervativizam starijih«, čime se prvenstveno misli na zastarjeli način obrade zemlje, navike u ishrani i odijevanju, podržavanju starih običaja i sl. Po redoslijedu treća kategorija odgovora odnosi se na »količinski« disparitet između radnog i slobodnog vremena.

Kada su u pitanju odnosi samih ispitanika i njihovih roditelja, na Kosmetu je broj onih koji izjavljuju da se ne slažu sa svojim roditeljima gotovo jednak broju onih koji takav nesporazum percipiraju na nivou cijelog sela (24,6% prema 25,4%). U Vojvodini je nešto brojnija kategorija onih ispitanika koji nesporazum generacija percipiraju na nivou sela (21,4% prema 30,6%).

Interesantno je napomenuti da na području Vojvodine ženska omladina u odnosu na mušku češće smatra da nespozazumi generacija postoje ne samo na nivou sela, nego i u okviru njihovih vlastitih porodica. No, ni ovdje, kao ni na području Kosmeta, razlike prema spolu nisu signifikantne.

Tabela 15

Odnosi generacija na ličnom planu

	Vojvodina*			Kosmet**		
	Muški	Ženski	Ukupno	Muški	Ženski	Ukupno
Slažu se s roditeljima	80,4	76,2	78,6	74,0	77,5	75,4
Ne slažu se	19,6	23,8	21,4	26,0	22,5	24,6
Ukupno:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N =	413	302	715	392	288	672

* Hi-kvadrat = 1,669; df = 1; P = 0,20; cor. C = 0,075

** Hi-kvadrat = 1,176; df = 1; P = 0,30; cor. C = 0,064

Analiza veze između dobi ispitanika i njihovih odnosa s roditeljima također ukazuje na jednu vrlo interesantnu tendenciju. Dok kod muških ispitanika nije utvrđena nikakva veza između ova dva obilježja, kod ženskih ispitanika ona postoji na oba područja u tom smislu, da omladinke iz nižih dobnih skupina — 14—17 i 18—21 godinu — u znatno većoj mjeri izjavljuju da se ne slažu sa svojim roditeljima (Vojvodina: hi-kvadrat = 13,170; df = 2; P = 0,001; cor. C = 0,298; Kosmet: hi-kvadrat = 11,136; df = 2; P = 0,01; cor. C = 0,282).

Slično kao i kod razloga nespozazuma među generacijama na nivou sela, ali u još izrazitijoj mjeri, ispitanici spominju kao glavni uzrok nespozazuma na ličnom planu »neuvažavanje njihovih želja i potreba« (64,0% u Vojvodini i 48,70% na Kosmetu).

Na kraju analize naših rezultata iznijet ćemo još podatke o tome na koji način omladina smatra da bi se postojeći nespozazumi i razmimoilaženja mogli razriješiti — da li »popuštanjem« mlađih ili starijih, odnosno jednih i drugih. Informacija o tome ima posebno značenje s obzirom na poznati tradicionalni obrazac razrješenja nespozazuma između roditelja i djece: »u mlađega pogovora nema«.

Kada su u pitanju sukobi generacija na nivou cijelog sela, ispitanici s područja Kosmeta u 58,7% slučajeva smatraju da bi trebali popustiti roditelji, u 27,9% djeca, a u preostalim 13,4% »i jedni i drugi«. Na području Vojvodine 44,6% ispitanika smatra da moraju popustiti roditelji, 37,7% djeca, a 17,7% smatra da se postojeći nespozazumi mogu razriješiti obostranim popuštanjem.

No, kada su u pitanju sukobi na ličnom planu, ispitanici su mnogo subjektivniji. Tako čak 91,9% ispitanika sa Kosmeta i 65,6% iz Vojvodine smatra da trebaju popustiti njihovi roditelji. Nasuprot tome, tek 7,3% ispitanika s Kosmeta i 27,8% iz Vojvodine izjavljuju da bi trebali popustiti oni sami.

ZAKLJUČNE NAPOMENE

Iako smo našu analizu usmjerili na svega nekoliko osnovnih situacija u kojima se ispoljavaju odnosi generacija, te raspolagali sa svega nekoliko temeljnih »strukturnih« obilježja ispitanika, ipak dobiveni rezultati na određeni način potvrđuju da su i na Kosmetu i u Vojvodini prisutna oba osnovna procesa koji, kada su u pitanju odnosi generacija, označavaju transformaciju starih u nove porodične oblike. Vidjeli smo da se nasuprot potpunoj subordiniranosti potomaka u odnosu na njihove roditelje, karakterističnoj za tradicionalne seoske sredine, danas u suvremenoj seoskoj porodici javljaju demokracijski odnosi koji se manifestiraju kroz postepeno uključivanje dijela potomaka u odlučivanje, njihovo adekvatnije nagrađivanje za rad na gospodarstvu i sl. S druge strane, sve veći socio-kulturni raskorak između »stare« i »mlade« generacije kao i općenito veća zaokupljenost mladih vrijednostima globalnog društva koje su direktno suprotne tradicionalnom, seljačkom »životnom konceptu«, dovodi do nesporazuma, čak i sukoba između djece i njihovih roditelja u seoskim sredinama. Jedan dio mladih je svjestan postojanja ovih razmimoilaženja i, što je posebno značajno, u velikoj mjeri ih pripisuje zastarjelim običajima i životnim navikama generacije roditelja.

No, sama prisutnost ova dva procesa ne znači da su oni i dominantni u suvremenom selu. Patrijarhalni poredak još je uvijek u pretežnoj mjeri očuvan u unutarnjoj organizaciji života i strukturi interpersonalnih odnosa u seoskoj porodici, naročito s obzirom na mjesto i položaj potomaka. Iako maksimalno radno opterećena, većina mladih nalazi se još uvijek u statusu porodičnog »pomagača« i lišena je šire mogućnosti utjecaja na proizvodnu i potrošnu orijentaciju porodice. Činjenica da tek vrlo mali dio ispitanika ima sredstava kojima samostalno raspolaže znači, da se ova radna ovisnost od roditelja ujedno proširuje i na ostale aktivnosti. Budući da su se potrebe mladih danas znatno izmijenile, nije čudno da je kao osnovni razlog sukoba između roditelja i djece u seoskoj porodici navedeno »neuvažavanje potreba i želja mladih«. No, s druge strane, iako se većina mladih u seoskoj porodici nalazi u izrazito depriviranom položaju, vidjeli smo da tek oko 1/3 ispitanika smatra da su odnosi roditelja i djece u znatnijem opsegu poremećeni. Čini se da je tradicionalni princip bezrezervnog »pokoravanja« djece roditeljima još uvijek naglašeno prisutan u većini seoskih porodica.

Spol još uvijek u znatnoj mjeri determinira mjesto i položaj potomka u seoskoj porodici u oba istraživačka područja. Značajne razlike između muških i ženskih ispitanika otkrili smo u tri od četiri istraživane situacije: upravljanje gospodarstvom, upravljanje domaćinstvom i potrošna samostalnost. Naprotiv, kada je u pitanju percipiranje konflikta generacija kako na nivou sela tako i na ličnom planu, takve razlike nisu uočene. Ovaj posljednji podatak ukazuje na vrlo značajan proces spolne homogenizacije današnje mlade seljačke generacije, koji je bio potpuno stran tradicionalnim sredinama (krajnja pokornost seoske djevojke njenim roditeljima i svima starijima njegovala se kao posebni oblik »duhovne vrijednosti«).

Značaj dobi (pripadnost jednom od osnovna tri omladinska razreda: 14—17, 18—21 i 22—25) je znatno manji nego obilježje »spola«. Kod muških ispitanika dobna pripadnost značajnije djeluje na učešće u upravljanju kako gospodarstvom tako i domaćinstvom u obje pokrajine. Kod ženske omladine

је значајнија једино за ступањ учеšћа у управљању gospodarstvom на подручју Vojvodine.

Podaci о percipiranju sukoba generacija на ličnom planu показују да у obje pokrajine оmlадинке mлађih skupina много češće од starijih takve оdnose оznačavaju као nezаdоvoljavajuće.

U pravilu, sklapanje braka kod muških ispitanika на Kosmetu и kod obje spolne skupine у Vojvodini има значајнији utjecaj на promjenu njihova položaja у porodici, prije svega на подручју ширег uključivanja у управљању. Nasuprot tome, kod ženskih ispitanika на Kosmetu sama činjenica braka nema значајнијег utjecaja на promjenu njihova položaja, koji и dalje karakterizira депривација као и у porodici оријентације.

Summary

RURAL YOUTH AND THE FAMILY

In view of the fact that in most Yugoslav rural communities the family still forms the basic unit within which young people can satisfy their social needs and necessities of life, the authoress — in discussing position and problems of rural youth — first turns to their position within the family. She recalls the historical development of the family, from the traditional »institutional« type to the modern »partnership« type, discusses the relationship between the generations in the traditional and modern families, and finally analyses the position of young people in the contemporary peasant family on the basis of the results of an investigation carried out by the Agrarian Institute.

By means of a comparative analysis covering the areas of Kosmet and Vojvodina she tried to establish the position and place of young people in the pattern of relations within the family in respect of the following basic situations: load of work on young people, payment of the young for work on the farm and outside it, participation of the younger members in running a farm or household, and the relationship existing between the generations within the rural family. The results of the analysis show that two parallel processes are currently taking place in rural communities: (1) democratization of the relations between the generations as regards the gradual inclusion of the younger members in decision making, more adequate payment for their work on the farm, etc; (2) a growing misunderstanding and even conflicts between parents and children as a result of the increasing social and cultural differences. But although obviously present, these processes are not predominant, because most members of the younger generation, particularly young girls, are still in a traditionally unequal position within the peasant family.

Резюме

СЕМЬЯ И СЕЛЬСКАЯ МОЛОДЕЖЬ

Так как семья еще в большинстве случаев в наших сельских средах представляет общую и основную рамку для удовлетворения жизненных и общественных потребностей молодых людей, автор рассматривая положение и проблемы сельской молодежи, исходит от их положения в семье. При сем, автор обсуждает историческое развитие семьи начиная с ее традиционного »институционального типа« до современного »партнерского типа«, а затем он говорит об отношениях поколений в традиционной и современной семьях и наконец, на основании результатов анализа одного из исследований Аграрного института, желает этим предыдущим общим рассмотрениям дать определенное эмпирическое основание

и одновременно анализирует положение молодых сельскохозяйственных рабочих в современной сельской семье.

Сравнительным анализом, ограниченным на область Косова и Воеводины, автор пытается определить положение и место молодых крестьян в структуре во внутрь семейных отношений в следующих основных положениях: в рабочей перегрузке сельской молодежи, вознаграждении работы в хозяйстве и вне его, в принятии участия в управлении сельским и домашним хозяйствами, а затем и отношении поколений в прямом смысле в сельской семье. Результаты анализа показывают что в современном селе являются два параллельные процесса: демократизация отношений между поколениями в смысле постепенного включения части потомков в решения, их более правильное вознаграждение за работу в хозяйстве и т. п., и все более значительные недоразумения и даже столкновения между родителями и детьми вследствие их большого социокультурного расхождения. Но хотя и присутствующие, эти процессы не являются в преобладающем виде, так как большая часть потомков, особенно женских, все еще имеет депрессивное положение в сельской семье.